חינוך לחיים

פרשת וישלח

רואים אנו בפרשה את הדו שיח הנוקב שנערך בין יעקב לבניו אחרי מעשה שכם ודינה, ורואים ההבדל בין מידת הסבלנות של יעקב, לבין תגובתם הכעוסה והקשה של בניו שמעון ולוי. דו שיח מרתק זה מלמדנו כיצד צריך לנהוג ולהגיב כל יהודי במצבים מורכבים.

יעקב כששמע – 'והחריש יעקב עד בואם' - שותק ומחריש, מכאן הנהגה לדורות אומר הרלב'ג 'כי ראוי לאדם להתאזר בסבלנות, ולא ימהר לכעוס על מה שיעשו נגדו, אלא להמתין ביישוב הדעת... כדי שיתייעצו יחדיו מה לעשות'.

בצורה הפוכה לגמרי הגיבו שמעון ולוי בניו, במחאה על המעשה הם הרגו כל זכר בהיותם כאובים. יעקב אבינו מטיח בהם בשני שלבים ביקורת חריפה ביותר למעשיהם. יש בפיו שני טענות שלא עוסקות בעצם ההרג א. עכרתם אותי ביושב הארץ – מסביר הרש'ר הירש 'שמנו וכבודנו היו זכים כבדולח ואתם עכרתם אותם, 'הבאשתם את ריחנו' גם בין הכנעני והפריזי. וכדרך שלא נהגתם בדין, כן לא נהגתם בחכמה'. ב. טענה נוספת – בעיה ביטחונית, כתוצאה מההרג יש סכנה פיזית לכל המשפחה. אמנם שנתבונן בפסוקים נראה שרמוזה בו מורת רוח של יעקב גם מעצם הרציחה. יעקב אינו מסכים למעשה זה ומתבטא 'עכרתם אותי' כלומר אומנם שכם ראוי להריגה, אבל אין זה ראוי להרוג עמו אנשים חסרי מגן .

טרם פטירתו של יעקב הוא קורא לבניו וממשיך בשלב השני של התוכחה. יעקב מבקש להפרד מבניו, לבדוק היטב את דור ההמשך האם צועדים בניו בדרך שהתווה להם? בשעה גורלית זו, שבה משתית יעקב את אמת הבניין של נצח ישראל. עוקב הוא על כל אחד משבטי ק'ה כממשיך במסירת המורשת. בזמן זה, המרוחק זמן רב ממעשה ההרג פונה יעקב אל שמעון ולוי ואומר להם 'שמעון ולוי אחים כל חמס מכורותיהם' וכו' יעקב אבינו מותח ביקורת על האופי הכעסני ומהיר החימה ומקלל את 'אפם כי עז'. מבאר הרש'ר הירש 'הקללה תחול על רגזנותם חסרת ההתחשבות. 'עברתם כי קשתה' – הזעם העובר על גדותיו, היציאה מן הכלים תוך איבוד גמור של יישוב הדעת...'

מדוע ביקורת קשה זו נאמרה לאחר תקופה ארוכה ולא מיד כשחזרו ממסע ההרג והביזה?
יעקב אבינו מלמדנו מסר נפלא נוסף – הורה או מורה הרוצה להטביע בילדו או בתלמידו באופן עמוק ופנימי את המסר, לא יוכיחו על מהות המעשה השלילי בסמוך לעשיתו כאשר הילד בטוח שהצדק עימו, ודמו עדיין בוער וחם. בזמן הזה יראה המחנך אי שביעות רצון רק מהמבט הטכני והחיצוני, כי כעת הילד אינו 'כלי קיבול' לביקורת ולחינוך. לאחר זמן, בשעת רוגע, ניתן לשבת עם החניך ולשוחח על מהות המעשה ועל חומרתו.

ואיך מתגברים על הכעס? בהמשך הפס' 'מברך' אותם יעקב 'אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל' לכאורה, אם התכונה כה שלילית, אז הפתרון הוא במיגור ההשפעה וצמצומה ולא בהפצתה?? אם כן מדוע אפיצם??

עונה הרש'ר הירש בהסבר מרתק המהווה 'מפת דרכים' לגלות ולגאולה. יש להבדיל בין 'לחלק' ל'להפיץ' , ובין 'יעקב' ל'ישראל'.
לחלק- משמעו לזכות, לא להחליש דבר שלם, אלא לחלק דבר יקר למען יזכו בו רבים ככל האפשר, אך להפיץ משמעו לפרק לגורמים, לפרק דבר שלם לחלקים קטנים ככל האפשר כדי לבטל את ליכודו ושלימותו. וכן, השם יעקב מסמל את הגלות, של רדיפה והשפלה, מאידך השם ישראל מסמל דמות של עם ישראל בניצחונו.

הלכך הסכנה הנשקפת לכלל מעברת זעמם של שמעון ולוי קיימת רק בזמן פריחתם של העם. בשעה שהוא מהווה ציבור חזק, העלול בניקל להימשך אחרי השפעת שני שבטים מלוכדים, המלאים הכרת כוחם והדאגה למען הכלל בוערת בקרבם, לפיכך 'בישראל – אפיצם' .
אולם בגלות, כאשר לחץ הגורל מדכא את הכל, והאומה עצמה מפוזרת, אז קרובה הסכנה שכל ההכרה העצמית תאבד, והלחץ ימית כל כח רוחני, לפיכך 'אחלקם ביעקב' למען יוכל היהודי שהושפל עד עפר לשמור על הכרתו העצמית ועל רגש הכלל. צדקה עשה עמנו הקב'ה שבכל מקומות פזורינו היה בינינו גם בני 'שמעון ולוי', אלה החיו בנו את הכח והעוז, את אש הגאווה היהודית האצילה בשומרם על הרוח היהודית.

דברים מאירים אלו מלמדים, 'חנוך לנער על פי דרכו' - שלכל תכונה ומידה יש מקום. אין זו חכמה למגר לחלוטין תכונת אופי, גם אם היא עלולה להיות שלילית. החכמה של המחנך היא לדעת לנתב את הטבעים השונים לאפיקים נכונים וחיוביים. כח ההבלגה ויישוב הדעת הם בסיס לחיים נכונים, אך מנגד לעתים יש לתת מקום לתגובה מיידית ועוצמה וכח. עלינו לדעת את המקום והזמן, הצורה והמינון לכל תכונה ותכונה. ארור אפם-מתי? כשתכונה זו אינה מותאמת ואינה במינון, אז 'ארור'. אך בזמנים שבהם קיימת 'קנאת פנחס' , שהקנאה והנקמה היתה נצרכת והכרחית, אז התכונה בגדר 'ברוך', וה' נתן לו 'ברית שלום'

(היא שיחתי)

לע"נ אבי מורי ר' חיים ב"ר ישעיהו ז"ל

משה בירנבוים - birmoshe@gmail.com